

Nazan Bekiroğlu'nun
Önsöz ve Notlarıyla

ŞAIR NİGÂR HANIM

GÜNLÜK

20 Ocak 1894-19 Mart 1918 • CİLT II

Yayına Hazırlayan: Zeynep Berktaş

ÖNSÖZ

Birkaç husus *Şair Nigâr Hanım Günlük 2*. Cilt için ayrı bir Önsöz yazmamı gerektirdi. Bunların ilki Nigâr Hanım'ın günlüklerinin sayısına ilişkin entelektüel muammanın nihayet çözümüne ilişkin, ikincisi bu cildin dipnotları boyunca sık sık atıfta bulunulacak iki yazı albümü ile ilgili. Son olarak yine atıf gerekçesiyle Nigâr Hanım'a ait yayımlanmamış bir şiir kitabından bahsedeceğim.

Günlüklerin Sayısı: 18

Nigâr Hanım'ın günlüklerinin sayısına ilişkin rivayetler ile eldeki malzeme arasındaki çelişki bu çalışmanın ilk cildinin Önsöz'ünde tartışılmıştı. Başlangıçtan bu yana, günlüklerin dış kapaklarının dahil edilmediği mikrofilm ve fotokopiler üzerinde çalışmış olmam -Nigâr Hanım iç sayfada cilt sayısını belirtmediği müddetçe- Salih Keramet Nigâr sistematüğini esas almama ancak bundaki anakronileri fark etmekle birlikte belgeleyip izale edememe sebep olmuştu. Bu çalışma esnasında 2. Cildi teşkil eden günlükleri yeniden okurken dış kapakların da dahil edildiği dijital nüshayı incelediğim bir gün gözüme çarpan küçük bir ayrıntı her şeyi aydınlattı. Şöyle ki; Nigâr Hanım'ın ilk sayfada cilt sayısını belirtmediği fakat Salih Keramet'in iç kapakta yeni rakamlar ve harflerle "17. Defter" olarak sistematize ettiği günlüğün dış kapağında eski rakamlarla ve Nigâr Hanım'ın el yazısıyla belli belirsiz "16" yazıyordu. Bilindiği gibi eski rakamlarla 6 ile yeni rakamlarla 7'nin yazılışı aynıdır ve bu ikisi çeviri

yazımlar esnasında kolayca karışabilir. Salih Keramet'in de dış kapaktaki 16'yı 17 olarak okuyup iç kapağa öylece geçirdiği ve sistematigi bunun üzerinden devam ettirdiği anlaşılmaktaydı. Zaten 15. Defter ile bunun arasında sadece bir haftalık boşluk vardı ve ikisi olay bakımından ardışık. Demek ki elimdeki 16. Defter'di. Hemen Zeynep Berkaş'a yazarak durumu anlattım. Kendisinden biraz sonra gelen cevap şöyleydi: "Hocam, arkadan gelen defterin dış kapağında da eski rakamlarla '17' yazıyor". Böylece Salih Keramet'in iç kapağa düştüğü notla "18. Defter" in de gerçekte 17. Defter olduğu açıklık kazandı. Son defterle bunun arasında da sadece bir haftalık boşluk vardı ve bu ikisi de olay bakımından ardışık. Netice olarak Şair Nigâr Hanım'ın günlüklerinin sayısının toplamda 18 olduğunu bunca yıl üzerine fark etmiş olmak gibi buruk bir sevinç yaşadık.

İki Yazı Albümü: Albüm-i Edibe ve Hatırât

Bu Önsöz'de bahsedilmesi gereken ikinci husus, bilgi notlarını yazarken zaman zaman başvurduğum yazı albümleri. Ünlü isimlere yazdırılan kısa ve özlü hatıra yazılarından ibaret bir koleksiyon sayılabilecek bu defterler dönemde bizde de görece yaygındır ve Nigâr Hanım'ın da, günlüklerindeki en dikkat çekici yan olan çevresini takviye edici mahiyette iki yazı albümü vardır. Bunlar Milli Kütüphane kayıtlarına -her niyeyse- *Hatırât1* ve *Albüm-i Edibe2* olarak geçmiş, dijital olarak okuyucu hizmetine açılmış ve haklarında bazı yayınlar yapılmıştır.³

Hatırât: Varisinin Metin Nigâr (Feridun Nigâr'ın oğlu) olduğu 2. sayfadaki isimden anlaşılan bu defterde iki türlü sayfa numarası mevcuttur. Bunların ilki Nigâr Hanım tarafından eski rakamlarla yapılmıştır ancak eksiktir. Muhtemelen Metin Nigâr ise deftere yeni rakamlarla numara vermiştir.⁴ Buna göre toplam

1 Nigâr Hanım, *Hatırât*, Milli Kütüphane El Yazması ve Nadir Eserler, (06 Mil Yz A 1674, 187 poz).

2 Şair Nigâr Hanım, *Albüm-i Edibe*, Milli Kütüphane El Yazması ve Nadir Eserler, (06 Mil Yz A 1698, 69 poz).

3 Görebildiğim kadarıyla; biri *Albüm-i Edibe*, ikisi *Hatırât* hakkında üç yayın yapılmıştır: Bilge Karga Göllü, "Şair Nigâr Hanım'ın Hatıra Defteri: 'Albüm-i Edibe'", *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 29, no. 2, 2020, s. 1-27; Bilge Karga Göllü, "Şair Nigâr Hanım'ın *Hatırât*'ındaki Şiirler", *Euroasia Journal of Social Sciences & Humanities*, Volume (7), Issue (4), Year (2020), pp. 27-41; Hüsnüye Gülsev Koç, "Nigâr Hanım'ın Edebiyat Kamusundaki Konumu, Etkileşimler ve *Hatırât*'ı", *Toplumsal Tarih*, no. 330, Haziran 2021, s. 50-58.

4 Bu çalışmada Metin Nigâr numaraları kullanılmıştır.

sayfa sayısı 396'dır ancak bunların 24'ü boş, 14'ü eksiktir. Böylece 358 yazılı sayfa çok çeşitli açılardan “didiklenmeye” açık hale gelir.

Deftere kişiler yönünden bakıldığında 358 sayfada yer alan toplam 309 hatıra yazısından 3'ünde isim ya da imza yoktur. 9'u isim bakımından mükerrerdir: Cevad Han 4 (aynı tarihte), Madam Gülnar 3 (aynı tarihte), bir Japon 2 (aynı tarihte) defa yazmıştır. Mustafa Reşid 2'şer (farklı tarihlerde), Süleyman Nazif 2'şer (farklı tarihlerde), Ahmet Rasim 2'şer (tarihsiz) sayfa doldurmuştur. Böylece *Hatırât*'ta Nigâr Hanım'ın kabaca 300 farklı kişi ile muhatap olduğu görülür.⁵

Hacim ve isimler bakımından *Albüm-i Edibe*'ye göre çok daha zengin olan *Hatırât*'ta zaman aralığı da daha geniştir ve defter 27 yılın tanıklıklarını içerir. *Hatırât*'taki en eski tarih 15 Şevval 1308 [24 Mayıs 1891] olarak görünür ve İran Sefaret Müsteşarı Cevad Han tarafından yazılmış sayfalardadır (s. 8, 9, 11, 12). En yeni tarih ise 19 Mart 1334 [19 Mart 1918] olarak Sâti Bey tarafından atılmıştır (s. 104) ve bu, Nigâr Hanım'ın günlüğünde son salı kabulüne denk düşen son sayfanın tarihi ile aynıdır. Bir başka ifade ile günlük ve *Hatırât* aynı tarihte kapanır.

Mükerrerlerle birlikte toplam 309 imzaya ait hatıra yazısından 90'ı tarihsizdir, 3'ünde ay veya gün var fakat yıl yoktur. Ayrıca 1895, 1896 ve 1911 yıllarından yazı görünmez. Tarihsiz ve yılsız 93 yazının mevcut tarihlerle az çok uyum içinde olduğu düşünülürse Nigâr Hanım'ın İhsan Bey'le ikinci kez evlendiği 1895'te ve annesinin vefat ettiği 1896'da; yurt dışında olduğu ve büyük bir ameliyat geçirdiği 1911'de defterin aktif olmadığı tahmin edilebilir. En fazla görünen tarihler 1892, 1898 ve 1915'tir ve Nigâr Hanım gençlik yılları gibi I. Dünya Savaşı boyunca da defterini yazdırmayı sürdürmüştür.

Sayfaların tarih seyri bakımından *Hatırât* ilk anda karışık gibi görünür. Örneğin 1918 tarihli bir sayfa 1891 tarihli bir sayfanın yanı başındadır. Ancak rastgele aralara yazılmış yazılar, aynı mecliste bir araya gelmiş yerli ve yabancıların oluşturduğu adacıklar istisna edilirse biri bugünkü sırayla diğeri eski harfli kitapların sırasıyla defterin iki ucundan başlayarak ilerleyen iki ana katmanın varlığı kabaca fark edilir. Böylece eski alfabe kullananların çoğu deftere sondan başlayarak, Latin alfabesi kullananların çoğu ise bugünkü yönden başlayarak ilerlemiştir. Diğer yandan Nigâr Hanım'ın daha çok hamam kitabelerinde görünerek anonimleşmiş bir beyti epigram mahiyetinde, kendi el yazısıyla (ve bir kelime eksik olarak) defterin eski yündeki başlangıcına (s. 396) kaydettiği görülür:

5 Bazı sayfaları bütünüyle çözülemeyen defterin tamamının okunabilmesi/tercüme edilmesi hâlinde bu sayılarda cüzi değişiklikler ortaya çıkabilir.

Sîretin nâ-pâk ise hayr umma çık germâbeden
İbtidâ tathîr-i kalb et sonra [et] tathîr-i yüz

Defterde en fazla kullanılan dil Fransızcadır, Osmanlı Türkçesi ve eski harflerle kaleme alınmış 102 metin ikinci sırada gelir. Geri kalan metinler İtalyanca, Macarca, Almanca, İngilizce, Farsça, Yunanca, İspanyolca, Farsça, Arapça, Felemenkçe'dir. Romence, Danca, Norveççe, İsveççe bazı sayfalarda görünürken Japonca haiku'lar, Latince, İbranice kolajlar fark edilir. Böylece defterin kabaca üçte biri yerli, üçte ikisi ecnebi isimlere açılmıştır. Ancak kullanılan diller, milliyetler hakkında kesin istatistik vermez. Çünkü Fransızca yazarların tamamı Fransız değildir, bunların arasında Türkler dahil olmak üzere başka milletlere mensup olanlar da vardır.

Her türlü alfabe içinde düzgün, okunaklı el yazıları kadar okunaksız olanlar da dikkat çeker. İmlâsı bozuk kelimeler, karalanmış ifadeler, bozuk gramerler de eksik değildir. Latin harfli olanların bir kısmında -okunaklı olsalar bile- yazı stilinin günümüze göre eskimiş olması, dönemsel kaligrafik kalıplar, kısaltmalar okumada güçlük hatta imkânsızlık doğurur. Bu durum imzaların bir kısmının çözülememesine ya da şüpheli okunmasına yol açar.⁶ İsimler bazen açıkça yazılsa da genellikle sadece imza ile yetinilmiştir. Nadiren isimsiz ve imzasız sayfalara rastlanır. *Albüm-i Edîbe* gibi *Hatırât*'ta da farklı doku ve boyutlardaki sayfalar dikkat çeker. Bunlar Nigâr Hanım'ın ağır defterlerini yanında taşımadığı yurt dışı seyahatlerinde veya benzer durumlarda karşılaştığı ünlü kişilere yazdırdığı sayfalardır ve defterlere sonradan yapıştırılmıştır.

Nigâr Hanım son dönem günlüklerinde dört yerde bu yazı albümünden bahsetmiştir: 30 Teşrinisâni 1332 [13 Aralık 1916], 21 Kânunısâni 1332 [3 Şubat 1917], 22 Kânunısâni 1332 [4 Şubat 1917] ve 12 Haziran 1333 [1917]. Bunların ilkinde Nigâr Hanım, Abdülhak Hamid'in evindeki bir meclistedir ve albümlere karşılıklı olarak yazıldığı anlaşılır. (Demek Hamid'in ve/veya diğer misafirlerin de yazı albümleri vardır). İkincisinde Şehzade Burhaneddin Efendi'nin eşi Nazlıyar Hanım tarafından bir hafta evvel aldırılmış olan

6 Her iki yazı albümü incelenirken açık yazılan isimler okunmuş; imzalar içinse muhtelif arşivlerdeki fotoğraf ve kitap ithaflarından, mektuplardan, kartpostallardan; dergilerden (özellikle *Nevsâl-i Millî*), tablolarından, dönemde başkaları tarafından tutulmuş yazı albümlerinden ve benzeri dokümandan bir imza ve el yazısı havuzu oluşturarak eşleştirme yoluna gidilmiştir. Birkaç imzanın tespitinde günlükteki ipuçları değerlendirilmiştir. Bununla birlikte birkaçı hariç eski harfli imzaların tespiti görece kolay olurken özellikle *Hatırât*'ın Latin harfli sayfalarındaki çok sayıda imzanın tespiti mümkün olamamış ya da şüpheli kalmıştır.

yazı albümünü geri aldığında Nigâr Hanım, cildin dağılmış, bazı sayfaların kaybolmuş olduğunu fark eder. Üçüncü not ertesi güne aittir ve kayıp sayfaların bulunması için Nazlıyar Hanım'a bir not yazan Nigâr Hanım karşılığında olumsuz cevap almıştır. Son notta ise Nigâr Hanım ve M. Rüşdü Bey'in bu albümü okuduğu bir sahne aktarılır.

Bu albümden Nigâr Hanım bir yazısında⁷ da Makbule Leman vesilesiyle bahseder. Buna göre; senelerden beri bu “mecmuayı” Makbule Leman'a da takdim etmek istemiş fakat onu rahatsız etmek korkusuyla niyetini gerçekleştirememiştir.⁸ Cenap Şehabeddin 1 Kânunısâni 1313 [13 Ocak 1898] tarihli bir mektubunda⁹ *Hatırât*'ı kastederek, “pek kıymetdar bir albüme nâm-ı hakîrâne”sini de “tenezzülen kabul” buyurduğu için Nigâr Hanım'a teşekkür eder. Ayrıca Nigâr Hanım'ı İstanbul'da ziyaret etmiş bir Azerbaycan Türk'ü olan Abdullah Sur'un “Bir Türk Şairesi Nigâr Hanım”¹⁰ başlıklı makalesinde de bu yazı albümünden bahis vardır: “Hanımefendinin bir mecmuaları vardır. Ziyaretiyle teşerrüf eden zevatın o mecmuaya birkaç satırlık yazı yazmalarını arzu ederler. O mecmua bugün dolmak üzeredir”.¹¹ Devamında Abdullah Sur, “o mecmua-ı yâdgârda” kullanılmış lisanları “Türkçe, Fârisî, Arapça, Fransızca, Almanca, İngilizce, İtalyanca, Latince, Japonca, İbranice, Çince, İspanyolca, Rusça, hâsılı her dilce” olarak sıralar. Makalesinde bahsetmemiş olmakla birlikte, Abdullah Sur'un da aynı yazı albümüne “Kafkasyalı Muhammedzade Abdullah, Dersaadet, 17 Nisan 1907” olarak imzaladığı bir sayfa (s. 309) yazdığı *Hatırât*'ın incelenmesinden fark edilir.

Nigâr Hanım ve çevresinde bu defterler için ortak bir terimin kullanılmadığı, -aralarında *Hatırât* ve *Albüm-i Edibe*'nin bulunmadığı- muhtelif isimlerin dolayımında olduğu fark edilir. Nigâr Hanım “Makbule Leman” yazısında

7 Nigâr binti Osman, “Makbule Leman”, *Aks-i Sedâ*, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul 1316 [1899], s. 313.

8 *Hatırât*'ta Makbule Leman tarafından yazılmış bir hatıra yazısı değilse de Nigâr Hanım'a gönderildiği anlaşılan ve deftere sonradan yapıştırılmış “Hemşireniz Leman” imzalı bir pusula vardır (s. 356).

9 Aslı Aşiyân Müzesi'nde mahfuz bulunan mektubun çeviri yazımı için bkz. Nazan Bekiroğlu, “Bir Şaireye Mektuplar”, *Türklük Bilgisi Araştırmaları Journal of Turkish Studies*, 30/I, 2005, s. 160-161.

10 Mehdi Genceli, “Abdullah Sur ve ‘Bir Türk Şairesi Nigâr Hanım’ Makalesi Üzerine”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, no. 65, 2019, s. 121-129. (Söz konusu makalenin künyesi Kaynakça'da şöyle verilmiştir: Abdullah Sur, “Bir Türk Şairesi Nigâr Hanım”, *Füyuzat*, no. 18, 25 Mayıs 1907, s. 270-273).

11 Mehdi Genceli, “Abdullah Sur ve ‘Bir Türk Şairesi Nigâr Hanım’ Makalesi Üzerine”, s. 127.

bu defteri “mecmua-i esâmî-yi meşâhir” olarak zikreder. Günlükte “albüm” ifadesini kullanırken bir yerde “*têtes couronnées*’lere [meşhur isimler] mahsus albümüm” ifadesi geçer, 12 Haziran 1333/1917. Aynı albüm Ahmed Midhat Efendi’nin Nigâr Hanım’a hitaben kaleme alınmış 14 Mayıs 1323 [27 Mayıs 1907] tarihli bir mektubunda¹² batıdaki benzerlerine uygun olarak *Livre d’Or* [Altın Kitap] olarak anılır. *Albüm-i Edibe ve Hatırât*’a yazarlar tarafından da *defter*, *defter-i hatırât*, *defter-i esâmi*, *mecmua-ı üdebâ*, *defter-i şi’r*, *yazı albümü*, *albüm* terimleri kullanılır. Salih Keramet de *Hayatımın Hikâyesi*’nde defterlerin her ikisi için “albüm” ifadesini tercih etmiştir (s. 106).

Nigâr Hanım’ın *Hatırât*’a çok değer verdiği günlükteki şu ifadesinden anlaşılır: “Benden başka hiçbir kimse için hâiz-i kıymet olmayan bu sahifeler bence cihan-kıymet olduğu için”, 21 Kânunısanı 1332 [3 Şubat 1917]. Bu itibarla, önemsenen kişilerin bu deftere yazması için gayret sarf edildiği, defterin kendilerine gönderildiği günlük dışı kayıtlardan fark edilir. Örneğin Ahmed Midhat’ın yukarıda sözü edilen mektubunda bu defterin Mösyö Frans’a yazdırılması için özel bir çaba sarf edildiği görülür.¹³ Aynı mektupta Ahmed Midhat tarafından fakat Nigâr Hanım’ın ağzından hazırlanan ve deftere verilen önemi yansıtan taslak şöyledir:

Muhterem Üstadım;

Benim gözümde paha biçilmez değerde olan küçük bir *Livre D’or*’u size göndermenin büyük cesaretini kendimde buldum. Zira sizin kaleminizle yazılan iki çift söz bu değeri daha da arttırır. Sizi rahatsız etme cesaretini bana veren de budur. Umuyorum ki kıymetli üstadım bu cesaretimden ötürü bana kızmazlar. Size olan hayranlığımı izhâr, en derin hürmetlerimle nihayetsiz şükranlarımı arz ederim efendim.

12 Aslı Aşiyân Müzesi’nde mahfuz bulunan mektubun çeviri yazımı için bkz. Nazan Bekiroğlu, “Bir Şaireye Mektuplar”, s. 151.

13 İlgili kısım şöyledir:

Seyyidem;

Taraf-ı ulyânızdan Mösyö Frans’a bir tezkire yazılacak. Aklımın erdiği kadar yazdım. Bizim Badesi’ye *Francisé* etdirdim. Görünüz diye leffen gönderdim. İstedığınız gibi mahv u isbat edersiniz. Kâfi görür iseniz el yazınız ile tebyiz ediniz. Fakat bu Fransızca ibâre “terceme” demek olacak. Asıl *original* Türkçe yazılıp, Türkçe imza olunacak. Bunlar taraf-ı âcizânemden bir mektup ile beraber Frans’a gönderilecek. Onun tarafından da *Livre D’or*’unuza bir sahife ilâve olunacağı hakkındaki ümidimiz berkemâldir. (...). Ahmed Midhat, 14 Mayıs 1323 [27 Mayıs 1907].

Bununla birlikte yazı albümünde yer almanın bir sınırı, tıpkı Nigâr Hanım'a "présenter" edilmek gibi koşulları olduğu bellidir ve Nigâr Hanım'ın salonu gibi yazı albümünde yer bulmak da kolay değildir. Neticede yazarlar deftere değer kattığı gibi kendileri de burada değer bulur. Bu defterin takdim edilmesi bile teşekkürü sebep olur. Dahası bunca meşhurun arasında kendine yer bulan "isimsizler" de isimlerinin bu sayfalar üzerinde geleceğe kalacağını ümit ederler. İmza sahiplerinin bir kısmı "bi'l-istifade" kendi kalem denemelerinden örnekleri kaydederler. Bu hâliyle elden ele gezen defter edebî kamuya açık bir tür yayın organına dönüşür.

Hatırât'a yazarların büyük kısmının Nigâr Hanım'ı abartılı ifadelerle yüceltirken kendilerini küçülttüğü görülür. Bu üslup, Nigâr Hanım'a duyulan hayranlığın samimiyeti kadar dönemin mahfiyetkârlığıyla da uyumludur. Halit Ziya bile Nigâr Hanım'a değil doğrudan kendi kalemine hitap ederek tipik bir "zem yoluyla medh" örneği verdiği sayfada (s. 391), emellerinin yüksekliğine rağmen kaleminin âcizliğini vurgulamakta, kaleminden geriye bir hiçlik kalacağını ifade etmektedir. Kalıplaşmış nezaket dilinin yanı sıra Nigâr Hanım'ın edebî ve sosyal değerini soğukkanlılıkla tespit etmek isteyen sayfalar da dikkat çeker ki bunlarda genellikle onun Osmanlı kadın edebiyatında ve sosyal yaşantısında gerçekleştirdiği devrimsel yeniliğin önemsendiği anlaşılır. Bu bâbda, Nigâr Hanım'ın varlığıyla iftihar etmek pek çok sayfada öne çıkan duygudur ve Osmanlı-Türk kadınlığının böyle bir örnek yaratmış olmasından duyulan gurur açıkça dile getirilir. Daha az sayıdaki örnekte bu vurgu İslâm kadınları üzerine kayar. Osmanlı ve Türk kavramlarının ayrıştığı süreçte, Nigâr Hanım'ın bir Türk şairesi olarak muamele gördüğü fark edilir. Hüseyin Cahit'in [Yalçın], abartılı övgülerin zararına dikkat çektiği yazı (s. 293) ise -bence- defterdeki en dikkat çekici metinlerden biridir ve daha 1898'de, Nigâr Hanım'ın "şöhret-i sehile"sinin tuzaklarını sezen bir basiret içerir.

Çevre bakımından günlüğün bir ölçüde yansımaları olan *Hatırât*'ta yerli edebî, kültürel, sanatsal, bürokratik vb çevrenin yanı sıra levantenler ve ekalliyet; İstanbul'da yaşayan ecnebler, muhtelif sefaret erkânı, tercümanlar; yolu çeşitli sebeplerle İstanbul'dan geçen seyyahlar, bilim adamları, sanatkârlar, siyasilere, yüksek rütbeli askerler; Macar çevre ve dış Türkler dikkat çeker. Birkaç istisna dışında hepsinin ortak noktası kendi alanında az ya da çok tanınmış isimler olmasıdır.

Uzunlu kısalı hatıra yazılarının yanı sıra üç resim/desenin, "Niguar Hanoum" akrostişli İtalyanca bir şiirin, bir "Fragman"ın, çevirilerin, iktibasların yer aldığı sayfalarda Osmanlı edipleri tarafından da Nigâr Hanım için yazılmış şiirler, beyitler görülür. Bunların bir kısmı hemen o anda bir kısmı daha evvelden

telif edilmiştir. Nigâr Hanım'ın sanat dilinin genişliğini gösteren manzaranın önemli bir cüzü olarak, *Hatırât*'ta dokuz yerde nota vardır. Bunların kimi tek porteden, tek motiften ibarettir kimi bütünlüklü parçalardır; kimi telif kimi alıntıdır. Notaların biri Enrico Henri Furlani, diğeri Géza Hegyei bir diğeri Italo Selvelli tarafından yazılmıştır. Silvio Keusseyan'ın (Köseyan) imzası görünürken bir porte dönemin ünlü piyanisti Leopold Godowsky'ye, bir diğeri Florizel von Reuter'ye aittir. Nigâr Hanım'ın ilk dönem günlüklerinden tanıdığımız piyano hocaları Cosmi Devlet Efendi ve Mösyö Ricci de anılarını birer notasyonla bırakmışlardır. Bir notanın baş tarafı eksik olduğu için kim tarafından yazıldığı tespit edilemez. Fakat neticede Nigâr Hanım'ın günlüğü gibi *Hatırât*'ından da notalar fıskırır.

Bu hâliyle defter bir ünlüler galerisidir. Diğeryandan kimi ima yoluyla kimi birtakım mısraların ve alıntılarının arkasına sığınarak ilân-ı aşk eden, kimi açıkça kur yapan bazı sayfa sahiplerine bakılırsa bu yazı albümü bir yanıyla bir gönül defteridir de. Unutmamalı ki *Hatırât*'ta tarih bakımından en eski sayfalar (s. 8, 9, 11, 12) Nigâr Hanım'ın âşıkânından İran Sefaret Müsteşarı Cevad Han'a aittir ve günlükte “Werther'im” olarak anılan Dr. Karl Knöpflmacher'e ait birkaç satır da (s. 96) bu sayfaların arasındadır.

Hatırât'ı dolduran onlarca ismin sadece bir kısmını zikretmek bile nasıl bir çevreyle ve onun koleksiyonuyla karşı karşıya olduğumuz hakkında yeterince fikir verir:

Recaizade Ekrem, Münif Paşa, Ahmed Midhat, Abdülhak Hamid, Şükri [Ebüllisan Şükri Efendi], Cenab Şehabeddin, Halit Ziya, Süleyman Nazif, Fâik Âli, Mustafa Reşid, Rıza Tevfik, A. (Elif) Kemal [Yahya Kemal], Mehmed Rauf, Ahmed İhsan [Tokgöz], Hüseyin Cahit [Yalçın], Ali Ekrem [Bolayır], Ahmet Hikmet [Müftüoğlu], Celâl Sahir [Erozan], [Tahsin] Nahid, Celâl Nuri [İleri], Raif Necdet [Kestelli], Hamamizade İhsan, Ebubekir Hazım [Tepeyran], Selâhaddin Enis, Menemenlizade Edhem, Menemenlizade Tahir, Hüseyin Daniş, Ahmed Kemal [Akünal], Makbule Leman, Emine Semiye, Fatma Aliye, Bahçesaraylı İsmail [Gaspıralı], Defterzade Mahmut Suphi, Zaimzade Hasan Fehmi, Selim Sırrı [Tarcan], Yusuf Razi [Bel], Müştakzade Edhem, İsmail Fenni, Mahmud [Celâleddin Paşa], Manyasizade Refik, Reşid Mümtaz, Âkil [Muhtar], Halil [Paşa, ressam], Turhan Paşa, İbrahim Hakkı Paşa, Çürüksu Mirlvalarından Ziya [Kutnak], Abdurrahman Adil [Eren], Doktor Süleyman Numan, Doktor Ali Rifat [Baran], Doktor Besim Ömer, Kúnos Ignác, Atlasz Marton, Kont Szechenyi Paşa [Ödön], Ohannes [Han], D'Hollys, M. Azarian, Oskan [Efendi], Kopassis [Efendi], Pierre Loti, Marie

Lera, Mary Mills Patrick, Hyacinthe Loyson, G. de Dudzeele, Cl. Huart [Clément Imbault Huart], Helene Kopassis...

Albüm-i Edibe: Nigâr Hanım'ın ikinci yazı albümü olan *Albüm-i Edibe*¹⁴ gerek boyut gerek sayfa sayısı bakımından *Hatırât*'a göre çok daha küçüktür ve 100'e yakın sayfanın çoğu boştur. Nigâr Hanım tarafından verilmiş numaralar -belki defterde eksik sayfalar bulunduğundan- tutarsızdır ve takibi güçtür. Sadece yazılı olan sayfalara ise muhtemelen Metin Nigâr tarafından ve sonradan yeni rakamlarla numara verilmiş ve sistematik 19'da tamamlanmıştır.¹⁵ Sayfalardan her biri tek imza içerir ve bu 19 kişinin¹⁶ birkaçı istisna tutulursa diğerleri Osmanlı ya da Mısır hanedanına, biri Romanya kraliyet ailesine mensuptur ve albüme nisbeten bir hanedan albümü olarak bakmak mümkündür. İmzası *Hatırât*'ta (s. 52) kalan tek istisna Damad-ı Şehriyarî Mehmed Raşid'dir [Fenarizâde].

Albüm-i Edibe'de yer alan imzalar sırasıyla şöyledir:

Süleyman Nazif, Maria Star [Ernesta Stern], Abdülmecid [şehzade, sonradan son halife], Mehmed Vahdettin, Ömer Faruk [Şehzade], Refia [Sultan], Nazlı Aliye [Nazlıyar Hanım], Hatice binti Murad Han, Enver [Paşa], Naciye [Sultan], Fatma Ulviye [Sultan], Rabia [Sultan],¹⁷ İffet [Prenses], Şadiye [Sultan], Zehra [Prenses], Aişe [Sultan], Bedâyunlu Z. Hasan, Fehime binti Sultan Murad-ı Hamis, Carmen Sylva [Romanya Kraliçesi].¹⁸

Albümdeki sayfaların hepsi tarihli olup 1909 ilâ 1917 arasına yayılmıştır. Böylece *Hatırât* 27 yılın tanıklıklarını içerirken *Albüm-i Edibe*'nin tanıklıkları 9 yıllı sınırlı kalır. Aynı sınırlılık diller ve alfabeler için de geçerlidir. Yazıların 14'ü eski alfabe ile Türkçe, 1'i Farsça, 4'ü ise Fransızca'dır. Bu haliyle *Albüm-i Edibe*, kabaca üçte ikisi yabancı dilli sayfalardan ibaret olan *Hatırât*'a göre çok daha yerli bir albümdür.

14 Milli Kütüphane koleksiyonuna Metin Nigâr'dan satın alma yoluyla girdiği anlaşılmaktadır; <https://kasif.mkutup.gov.tr/SonucDetay.aspx?MakId=571040>

15 Bu çalışmada yeni rakamlı numaralandırma kullanılmıştır.

16 Bedâyunlu Z. Hasan hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

17 Milli Kütüphane kayıtlarındaki açıklama sayfasında defterdeki isimlerin dökümü arasında "Rabia Sultan" görünmektedir. Okunamayan tek imza bu döküme itibar ederek "Rabia Sultan" olarak değerlendirilmiştir.

18 Milli Kütüphane kayıtlarındaki açıklama sayfasında defterdeki isimlerin dökümü verilmiştir ancak bunların dördü eksiktir: Maria Star, Nazlı Aliye, Refia [Sultan], Bedâyunlu Z. Hasan; <https://kasif.mkutup.gov.tr/SonucDetay.aspx?MakId=571040>

Nigâr Hanım'ın her iki yazı albümünü benzerleri arasında değerlendirmek gerekirse öncelikle; *Hutût-ı Meşahir*, *Defter-i Meşahir* gibi isimlerle anılan bu tür defterlerin dönemde görece yaygın olduğu muhtelif kaynaklardan anlaşılır. Taha Ay [Toros], -günlükte de adı geçen- Fahriye Atıf Hanım'ın "her şair ve edibin birkaç satır yazılarını ve imzalarını ihtiva" eden büyük bir defteri olduğunu kaydetmişse de¹⁹ bu defter tespit edilememiştir. Süheyl Ünver'in *El Yazılarınâme*si yayımlanmamıştır.²⁰ Ancak günümüz harflerine aktarılarak yayımlanan ve incelenen defterler de vardır: Yaşar Şadi Efendi'nin *Hutût-i Meşâhir*'i,²¹ İbnülemin Mahmut Kemal'in *Hutut-ı Meşahir*'i,²² Osman Hamdi Bey'in kızı *Nazlı'nın Defteri*,²³ Âsaf Hâlet Çelebi'nin *Defter-i Meşâhir*'i,²⁴ Reşit Halit Gönç'ün geniş koleksiyonu²⁵ bunlardandır.

Dönemde tutulmuş diğer defterlerle yapılacak bir mukayese Nigâr Hanım'ın her iki yazı albümünün farklılığını kolayca ortaya koyar. Yaşar Şadi Efendi ile İbnülemin Mahmud Kemal'in defterlerinde Latin harfli tek sayfa yokken Nigâr Hanım'ın *Hatırât*'ında sayfaların üçte ikisi Latin harflidir ve alfabe ile dil farkının işaret ettiği kozmopolitizm milliyetlerde de barızdır. (Nigâr Hanım'ın *Hatırât*'ına benzeyen bir örnek olarak *Nazlı'nın Defteri* ortak bir sosyal çevreyi işaret eder ve Nigâr Hanım'ın da *Nazlı'nın Defteri*'nde bir sayfası vardır). Daha ilginç, diğer defterlerde sayfası eski harflerle karşımıza çıkan isimlerden bazılarının Nigâr Hanım'ın yazı albümünde satırlarını Fransızca olarak kaleme almış olmasıdır ki Rıza Tefvik, İbrahim Hakkı Paşa bu gruptandır. Bununla birlikte söz konusu defterlerde İstanbul seçkinlerinin ve entelektüellerinin oluşturduğu örtüşük kümeler ortak çevreler hakkında fikir verir. Münif Paşa, Recazade Mahmud Ekrem, Süleyman Nazif, Faik Âli, Mustafa Reşid, Rıza Tefvik, Yahya Kemal, Fatma Aliye, Şehzade Abdülmecid Efendi bahsi geçen diğer defterlerin bir veya birkaçında karşımıza çıkar. Neticede Nigâr Hanım'ın

19 Taha Ay [Toros], *Türk Kadın Şairleri*, Universum Matbaası, İstanbul 1934, s. 20.

20 Süleyman Berk, "Önsöz", *Hutût-i Meşâhir*, Ketebe Yay., İstanbul 2021, s. 15.

21 Yaşar Şadi Efendi, *Hutût-i Meşâhir*, Haz. Süleyman Berk, Ketebe Yay., İstanbul 2021.

22 *Bir İnsan Bir Devir İbnülemin Mahmut Kemal'in Hutut-ı Meşahir Defteri*, Haz. İsmail Kara-Şemsettin Şeker, İBB Yay., İstanbul 2010.

23 Edhem Eldem, *Nazlı'nın Defteri*, Homer Kitabevi Yay., İstanbul 2014.

24 *Âsaf Hâlet Çelebi'nin Defter-i Meşâhiri*, Haz. İsmail Kara, E. Nedret İşli, Yusuf Çağlar, Zaman Kitap, İstanbul 2006.

25 *Reşid Halid Gönç'ün Koleksiyonundan Bâb-ı Âli'nin Hatıra Defteri*, Haz. Ayhan Yetkiner, Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul 1984; *Reşid Halid Gönç'ün Koleksiyonundan Bâb-ı Âli'nin Hatıra Defteri* (İkinci Bölüm), Haz. Ayhan Yetkiner, Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul 1988; *Reşid Halid Gönç'ün Koleksiyonundan Bâb-ı Âli'nin Hatıra Defteri* (Üçüncü Bölüm), Haz. Ayhan Yetkiner, Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul 1988.

çevresinin tamamını göstermese de temsil gücü yüksek birer belgesi olan bu albümler onun sosyal imajını bütünüyle yansıtırken dönem hakkında da güçlü ipuçları taşır.

Yayımlanmamış Bir Kitap: Metin Nigâr Yazması

Son olarak, bu çalışmanın dipnotlarında zaman zaman atıfta bulunduğum -ve benim de yeni ulaştığım- yayımlanmamış bir kaynağı kısaca tanıtmam gerekir. Metin Nigâr tarafından bir örneği Nigâr Alemdar'a takdim edilmiş olan bu yazma Şair Nigâr Hanım'ın el yazısıyla doldurulmuş 244 sayfadan ibarettir²⁶ ve başındaki ithaf yazısından²⁷ yayımlanması tasarlanan hacimli bir kitap olduğu anlaşılır. 4 Teşrinievvel 1330 [17 Ekim 1914] tarihli şu yazı, kitabın Salih Keramet'e ithaf edildiğini gösterir:

Oğlum Keramet:

Sana bu kitabı ithaf ederken şunları düşünüyorum:

Cismen, kalben pek muztarib bulunduğum bir devre-i hayatımda dünyaya geldin. Onun için senin sabavetini terennüme imkân müsait olmadı. Biraz büyüdüğün zaman ise benim de valideliğe teellümât-ı ciddiyem pek derinleşmiş idi. Bu tesir ile sana karşı bihakkın ibrâz-ı şefkatte belki mecburen, muhsin göründüm. Fakat senin daha hengâm-ı tufüliyetinde hastalara karşı gösterdiğin şefkat, bende derin bir tesir icra etmiş ve seni ta o zamandan beri takdire başlamıştım.

Seneler geçtikçe bu takdirât seninle beraber büyüdü, bütün insanlarda görülen hodbînîye bedel sende aşikâr olan diğer-endişlik hiss-i necîbi kalbimi her devre-i hayatında sana biraz daha hürmetle cezb ü bend etti. Öyle zannediyorum ki seni sevmek bende bir hubb-ı nefsî eseridir. Çünkü vicdanında vicdanımı bulmak ve ebeveynime karşı mesleğime seni sâlik görmekle bahtiyar oldum. Varis-i hakikim çocuk! Sana bu yüzden takdis! Gözünden nihan olduğum zaman bende bu hissiyatı tenmîk etmiş olduğunu unutma oğlum. Ve sen inşallah daima bahtiyar ol.

Nişantaşı 4 Teşrinievvel 1330 [17 Ekim 1914].

26 Bu çalışmanın dipnotları hazırlanırken söz konusu şiir defteri *Metin Nigâr Yazması* olarak zikredilmiş, sayfalara Metin Nigâr tarafından verilen numaralar esas alınmıştır.

27 Nigâr binti Osman, "Oğlum Keramet'e", *Metin Nigâr Yazması*, s. 2-3.

İsim verilmemiş yazmadaki toplam 141 metinden kahir ekseriyeti şiir, 8'i nesirdir. Metinlerin yine kahir ekseriyeti hiçbir yerde yayımlanmamış, daha az bir kısmı gazete ve dergilerde kalmış fakat Nigâr Hanım'ın kitaplarına girmemiştir. Konu ve tarza göre bir tasnif yapılmış olması, ithaf metninin yazılması, ilk şiirin "Kârîlerime"²⁸ başlığını taşıması Nigâr Hanım'ın ciddi bir hazırlık yaptığını gösterir. Ancak bu baskı gerçekleşmediği gibi günlükte de bu niyetten hiç bahsedilmemiştir. Bununla birlikte yazmadaki vatan temalı şiirlerin bir kısmı 1916'da yayımlanan *Elhân-ı Vatan*'a alınmıştır.

Şair Nigâr Hanım Günlük 2. Cilt için Önsöz'ü ve ömrümden iki yıl daha vererek katkıda bulunduğum yayım serüvenini bitirirken Nigâr Hanım'ın hiçbir yerde yayımlanmamış "Kârîlerime" başlıklı şiirini buraya almanın uygun bir veda olacağını düşünüyorum. Çünkü Nigâr Hanım belki sadece bu şiirinde okuyucu, özellikle kadın okuyucu ile kurduğu ilişkiyi böylesine içtenlikle dile getirmiş, ödediği büyük bedelin bir hediyesi olarak isminin onların kalbinde yaşayacağını ümit etmiştir.

N. Nazan Bekiroğlu
Eylül 2022

KÂRÎLERİME

Ne zaman derd ile harâb ü tebâh
Olsa bu kalb-i zâr ü sevdâ-hâh
Kederim şî're inkılâb ederek
Kâğıt üstünde gölgeler bırakır,
İntibâât-ı pür-elem bırakır
Ki eder ekseriyyeti dil-teng
Bu hazin nâlehâ-yı yek-âheng.

§

Fakat ey kârîât-ı mazlûmem,
Belki bu sânihât-ı mağmûmem
Size te'sîr eder, evet, çünkü
Sızlayan bir kadın cerîhasını,
Elemin en zehirli karhasını
Bir kadın kalbi hisseder ancak;
Beni bir anlayan olur mutlak!

§

Dâimâ inhimâk-i hande ile

Çırpınan kalb-i şûha bîgâne
 Kalacaktır, müebbeden, şî'rim.
 Fakat ey kâriîn-i mechûle,
 Ki bütün ibtilâ ve girye ile
 Nev'iniz ömrümü harâb etti,
 Dâimâ vakf-ı iktirâb etti;

§

Gamlı, mahsûs girye eş'arım,
 Size âit bütün bu âsârım,
 Kalb-i sengîn ü bî-nasîbinize
 Belki bir lahzacık edip te'sîr
 Kalbiniz nâmımı eder tekrîr..
 Belki ürpermelerle, ra'şe ile
 Ooh.. Bir şemme-i nermle bile

§

Belki bir katre-i sirişk-i hazîn
 Leb-i ulyânızı sizin tezyîn
 Eyleyen tüller üstüne düşerek
 Teb-nümâ, mültemi' ve nûrânûr
 Bir güher-pâre sûretinde durur
 Bir dakîka; fakat bir ömre misâl
 Bir mükâfât olur bana bu hayâl....

Nigâr binti Osman

Rumelihisarı, 29 Ağustos 1330 [11 Eylül 1914]

GİRİŞ

Bu ciltle Nigâr Hanım'ın mevcut günlüklerinin yayımı tamamlanmaktadır. Günlüğün tamamını teşkil eden malzeme -eksik defterlere, koparılan sayfalara, karartılan satırlara rağmen- hem Nigâr Hanım'ın hayatı hem de yaşadığı dönemi kuşatan meseleler hakkında önemli bilgiler içermektedir. Öncelikle bu eser sadece bir günlük olarak değil bir roman gibi de okunabilir. Çünkü Nigâr Hanım bir yandan kendi iç romanını yazmıştır. Bu günlükler sayesinde onun ruhunun en kapalı yerlerinde dolaşma imkânı buluruz. Diğer yandan Nigâr Hanım sayfalar boyunca sadece kendi hayatını anlatmamış, devirle ilgili meseleleri de kendi penceresinden gözlemlemiş ve yazıya dökmüştür. Zengin bir cemiyet hayatı yaşayan Nigâr Hanım, İstanbul'un seçkin muhitlerinden saraylarına kadar açılan bir yelpazede şehrin sosyal hayatını ve ünlü simalarını takip etme imkânını da vermektedir. Özellikle ikinci cilt okunduğunda Nigâr Hanım'ın gözlem gücü yanında sağlam bir nesir diline de sahip olduğu görülecektir. Nesirdeki bu gücü sayesinde günlüklerde hem kendi kendini hem de kendi dışındaki meseleleri tahlil etme konusunda güçlü bir örnek ortaya koymuştur.

İkinci cildi teşkil eden günlükleri dolduran en önemli mesele savaştır. Bu ciltte, peş peşe yaşanan, devlet ve toplum hayatımızda büyük hasarlar bırakan Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşlarının yansımalarını Nigâr Hanım'ın kaleminden okuma imkânı buluyoruz. Nigâr Hanım vatanla ilgili meselelerde çok hassastır. Savaşa dair endişelerini dile getirir, yardım cemiyetlerinde

faaliyetlere katılır. Balkan Savaşı konusunda kadınların düzenlediği toplantıya katılarak şiirini okur. Özellikle I. Dünya Savaşı'nın bitmesi ve vatanın kurtulması için dua eder ve temennilerde bulunur. Sokaklarda gördüğü yaralı askerler daima içini acıtır. Gördüğü manzaralar savaşın geride büyük bir yıkım bırakacağını delili olduğu için bir an önce son bulmasını ve ordumuzun savaştan zaferle çıkmasını temenni eder.

Savaşlarla bağlantılı olarak Nigâr Hanım da maddi sıkıntılar yaşar. II. Abdülhamid zamanında hazineye kendisine bağlanan maaş kesildiği gibi babasından bağlanan maaşta da kesintiye gidilir. Nigâr Hanım hazineye aldığı maaşın tekrar ödenmesi için Naciye Sultan vasıtasıyla Enver Paşa'dan yardım ister. Enver Paşa, babası asker olduğu için Nigâr Hanım'a bu maaşın Harbiye Nezareti'nden bağlanması için çalışacağını söyler. Fakat bu söz gerçekleşmez ve maaş konusu zamanla unutulup gider. Bunun üzerine Naciye Sultan, Nigâr Hanım'a kendi bütçesinden bir maaş bağlar. Nigâr Hanım kendisini muhtaç vaziyete düşürdüğü için bu maaştan rahatsız olsa da içinde bulunduğu sıkıntılardan dolayı gönderildikçe kabul eder. Fakat önceleri düzenli olarak ödenen bu maaş da ara ara kesintiye uğrar ve zaman içinde unutulur. Nigâr Hanım bu dönemde özellikle gıda ve yakacak maddelerindeki pahalılıktan yakınıdır. Çok sert olan vesika ekmeği midesi iyi olmayan Nigâr Hanım'a dokunur, francala da her zaman bulunmaz. Et ve pirinç gibi zaruri ihtiyaç malzemelerini de bulmak zorlaşmıştır. Nigâr Hanım yaşananlardan ötürü İttihatçıları suçlar. Memlekete hürriyet, bolluk ve bereket vaat etmiş, fakat bunun yerine savaş ve çöküş getirmişlerdir. Savaş döneminde vergi ve sigortalar da zamlanmıştır. Nigâr Hanım bazen bunları ödemek konusunda sıkıntıya düşer. Vergi geciktiğinde hemen eve haciz memurları gelir. Bu durum Nigâr Hanım'ı en çok inciten durumdur. Vergi ve sigortaları ödeyemediği zaman çocuklarından yardım ister, ancak bu yardım talebine her zaman nazik cevaplar alamaz. Yine de Nişantaşı'ndaki evi ve Boğaziçi'ndeki yalıtı çocuklarına miras olarak bırakmayı düşünür. Bir başka sıkıntı İstanbul'daki ulaşımda yaşanır. Savaşa bağlı göçler sebebiyle İstanbul çok kalabalıklaşmıştır. Tramvaylar son derece kalabalıktır ve saatinde gelmemektedir. Nigâr Hanım ulaşım araçlarına binse bile insanların her türlü kabalığına maruz kalır.

Savaşla bağlantılı olarak Nigâr Hanım'ın yaşadığı bir başka mesele hizmetçi sıkıntısıdır. Eve hizmetçi olarak gelenler işlerini aksatmakta, hatta bir kısmı hırsızlık da yapmaktadır. Nigâr Hanım başka bir seçeneği olmadığı için hizmetçisine ve ailesine tahammül eder. Ancak onlar da bu durumu istismar ederler. Midesi hassas olan Nigâr Hanım perhiz yemeğine mecbur kalmıştır. Oysa hizmetçi bunu hazırlarken özen göstermez. Pişmemiş, yanmış ya da

kıvamında olmayan yemeklerle Nigâr Hanım'ı çileden çıkarır. Her söylediğine karşılık verir. Temizlik konusunda yapması gereken işlere de dikkat etmez. Hizmetçiyle muhatap olmamak için Nigâr Hanım gün içinde mümkün olduğunca evden uzak kalmaya çalışır.

Bu dönemde bir başka mesele Nigâr Hanım'ın sık sık hastalanmasıdır. Viyana'da geçirdiği ameliyatın etkileri devam eder. Mide ve bağırsak hassasiyeti vardır; uykusuzluktan, baş ve diz ağrılarında mustarıptir. Sağlıklı beslenemediği için bünyesi de iyice hassaslaşır. Sık sık ruh hâlinin iyi olmadığından şikâyet eder. Ruhuna iyi gelen seyahate ise mali sorunlar ve savaş sebebiyle çıkamaz. Avrupa'da da pahalılık ve kıtlığın yaşanmakta olduğunu kuzenlerinden haber alır. Yaz dönemlerinde Rumeli Hisarı'ndaki yalya gittiğinde ruhu biraz huzur bulur. Ancak Boğaz gezilerini eski sıklıkla yapamaz. Çünkü kayık tedariki karşılaştığı bir başka meseledir. Boğaz'da yaşadığı bir başka sıkıntı yalının harap durumudur. Savaş şartları altında tamir göremeyen yalı denize göçecek durumdadır. Nigâr Hanım buna rağmen yaz mevsimlerinde yalya gitmeyi tercih eder, Boğaz'daki tanıdıklarını ziyaret ederek vakit geçirir.

Son günlüklerden Nigâr Hanım'ın Salı toplantılarının neredeyse ölümüne kadar devam ettiğini görürüz. Zaman zaman misafirler azalır, Nigâr Hanım bunlara sitem eder. Nigâr Hanım'ın Salı günleriyle ilgili bir diğer sıkıntısı misafirlerine arzu ettiği ikramlarda bulunamamaktır. Şeker, çay, kahvede de büyük kıtlık yaşanmaktadır. Hizmetçinin kabalığı sebebiyle bazen misafirlere ikramı kendisi üstlenir. Fakat bu da yorucu olduğu için sonrasında hareket edemeyecek hâle gelir.

Bu dönemde Nigâr Hanım'ın en çok şikâyet ettiği konu yalnızlıktır. Evini “dârü'l-hüzn, dârü'l-hicran” şeklinde vasıflandırır. Zaman zaman evlenerek bu yalnızlığa son vermeyi düşünür. Fakat uygun birini bulamaz. Örtülü cümlelerden bazı isimlerden ilgi beklediğini fakat bunların sonrasında vefasız çıktığını öğreniriz. Evlendiği zaman babasından kalan maaşın da kesilecek olması Nigâr Hanım'ı ayrıca düşündürür. Yalnızlığı daha fazla hissetmesine sebep olan bir başka mesele ise çocuklarının vefasızlığına dair beslediği kanaattir. Nişantaşı'ndaki evin ve Rumeli Hisarı'ndaki yalının tamire ihtiyacı vardır. Nigâr Hanım bu konuda Münir'den yardım istediğinde beklediği karşılığı alamaz ve üzüntüye kapılır. Feridun annesiyle ilgilense de Nigâr Hanım'ın sitemlerinden o da payını alır. Yine de çocuklarının askerliği söz konusu olduğunda Nigâr Hanım da onlara karşı olan öfkesini unutarak her anne gibi telâşa kapılır. Bu dönemde en büyük vefayı Keramet'ten gördüğünü düşünür. Vergi ve sigorta ücretlerini ödemekte güçlük çektiğinde Keramet maddi yardımda bulunur. Viyana'dan çay,

şeker, un gönderir. Bunları koyduğu çuvalı geri istemesi yokluğun ne boyutta olduğunu da gösterir niteliktedir.

Bu dönemde Nigâr Hanım'ı mutlu eden tek şey padişah, şehzadeler ve hanım sultanlardan gördüğü ilgidir. İyi yetişmiş Nigâr Hanım, şehzadeler ve hanım sultanlarla sohbetten ve beraber musiki icra etmekten çok memnundur. Onlarla konser, sinema ve tiyatroya da gider. Denilebilir ki en güzel zamanlarını bazı hanedan üyeleriyle beraberken geçirir ve bu konuda da her zaman minnettarlığını dile getirir. Zaman zaman onlardan maddi yardımlar da görür ve bunlar hayatını az da olsa kolaylaştırır.

Edebiyatın yanı sıra müzik tutkusu bu defterlerde de devam etmektedir. Nigâr Hanım musiki ihtiyacını evinin karşısındaki Osmanbey Gazinosu sayesinde dindirir. Bazen evinin balkonundan incesaz heyetini dinler bazen de gazinoya gider. Çeşitli konserlere gittiği de görülür. Yerli ve yabancı pek çok müzisyenle ortak meclislerde bir araya gelir. Salı toplantılarında, ahbap ziyaretlerinde veya kendi evinde zaman zaman piyano çalar ve musikiyle olan bağıni asla koparmaz.

Bu dönemde Nigâr Hanım her şeye rağmen hayata tekrar bağlanma yollarını arar. Kendisini mutlu edecek şekilde saat, mücevher ve parfüm almak ister. Ancak saat ve mücevherlerin fiyatı birkaç katına çıkmıştır. Kıyafet konusunda da sıkıntı yaşar. Kumaşların fiyatı çok artmıştır. Zaman zaman eski kıyafetlerini bozup yeni elbiseler diker. Yaşadıklarını satırlara dökecek defter bile bulmakta zorlanır ve Meşrutiyet'in vaat ettiği hiçbir şeyi yerine getirmediğini tekrar ifade eder.

Günlüklerin yayımına son noktayı koyarken şunu düşündüm:

Edebiyatçılarımıza ait eski yazılı metinlerin mutlaka yeni harflerle yayımlanması gerekir. Böylece metinler korunacak, daha fazla insana ulaşacak ve yeni araştırmalara konu edilmeleri de sağlanacaktır. Yahya Kemal Beyatlı ve Ahmet Hamdi Tanpınar yazılarında hep kültürün kaynaklara gitmek olduğunu vurgulamışlardır. Kaynaklara gidebilmek için de bu metinlerin yayımına ihtiyaç vardır. Nigâr Hanım'ın günlüklerini yeni harflerle yayımlayarak kültürümüze hizmet etme imkânı bulduğum için çok mutluyum. Bu yayımın yeni araştırmalara da kapı aralayacağını düşünüyorum. Bir başka konu; Nigâr Hanım hayatının her döneminde zorluklarla mücadele etmiş, ayakta kalmak için şiire, müziğe, dostluklarına sığınarak zengin bir hayat yaşamıştır. Hepsinden öte, bize kendi hayatına tanıklık eden devasa bir günlük bırakmıştır. Nigâr Hanım'ın günlüğü Türk Edebiyatı'nın bir kadın kaleminden çıkmış en hacimli günlüğüdür ve ilham verici zengin muhtevası sebebiyle başta kadınlar olmak üzere okuyuculara çok şey söyleyecektir.

Nigâr Hanım Günlük II. cildin çeviri yazımı yapılırken, ilk cildin Giriş bölümünde sıralanmış olan ilkeler korundu. İlk cildin Giriş bölümünde haber verildiği gibi her iki cildin indeksi bu cildin sonuna yerleştirildi.

Nigâr Hanım'ın günlüklerindeki geniş kişi kadrosu, yer ve eser isimlerinin çeşitliliği, kişi isimlerinin farklı imlâ ve alfabelerle yazılmış ve bazen yanlış imlâ kullanılmış olması, aynı ismi taşıyan farklı kişilerin varlığı, kişilerin bazen kendi isimleriyle değil yakınlarının ismiyle tanımlanması gibi pek çok sebep indeksi fazlasıyla dikkat isteyen apayrı bir çalışmaya dönüştürdü. Bu husus standart indeks işleyişinden sapmamakla birlikte bazı özel ilkeler tespit etmeyi de gerekli kıldı. İndeks hazırlanırken benimsenen bütün ilkeler ve bunlara ilişkin bazı örnekler şöyledir:

1. Her iki cildin indeksi ayrı ayrı hazırlandı ve bu cildin sonuna yerleştirildi.
2. İndeks kişi, yer ve eser isimlerinden oluştu.
3. İndeks sadece “Mukadderat” ve günlüklerle sınırlı tutuldu. Dipnotlar, Önsöz’ler ve Giriş’ler hariçte bırakılarak okuyucunun sadece Nigâr Hanım'ın dünyası ile muhatap olması öncelendi.
5. Kitap, dergi, gazete, film, opera, operet isimleri italik; şiir, makale, mesure, şarkı, opera parçası isimleri tırnak içinde verildi.
4. Eser müellifleri -günlükte adı geçse de geçmese de- düz parantez içinde gösterildi.
5. Günlükte kısaltma olarak kullanılan *Mlle*'lerin hepsi “Matmazel”, *Mme*'ların hepsi “Madam”, *M*'lerin hepsi “Mösyö” olarak açıldı.
8. Farklı imlâ ve alfabelerle yazılan kişi, yer ve eser isimleri aynı maddede bir araya getirildi.
6. Alfabetik aramada pratiklik sağlamak adına, -unvanların isimle bütünleştiği nadir örneklerin dışında- yalın isimler önce verildi. Madam, Mösyö, Kont, Kontes vb. bütün unvanlar virgülle ayrılarak isimden sonraya bırakıldı. Örneğin günlükte “Amiral Souchon” olarak görünen kişi indekste “Souchon, Amiral” olarak gösterildi; günlükte “Mösyö Rosenthal” olarak görünen kişi indekste “Rosenthal, Mösyö” olarak gösterildi.
7. Alfabetik aramada pratiklik sağlamak adına, günlükte sadece eşinin adı ve/veya unvanıyla anılan kadınlar için cinsiyet bildiren unvanlar isimden sonraya bırakıldı. Örneğin günlükte “Madam Salih Paşa” olarak görünen kişi indekste “Salih Paşa, Madam” olarak gösterildi; günlükte “Madam Kadri Bey” olarak görünen kişi indekste “Kadri Bey, Madam” olarak gösterildi.

9. Günlükte yer alan tanımlayıcı bilgiler düz parantez içinde verildi. Örneğin: Reşad Bey (Fuad Paşa hafidi).

10. Günlükte yer almayan fakat bizim fark ederek eklediğimiz tanımlayıcı bilgiler ve soyadları köşeli parantez içinde verildi. Örneğin: Rüştü Paşa [Bozcaadalı, Amiral], Bimen Efendi [Şen]

Birkaç örnek:

[İbrahim] Hakkı Paşa (Berlin Sefiri): Bu isim günlükte “Berlin Sefiri Hakkı Paşa” olarak geçmektedir. İndekste isim önceye, Nigâr Hanım’ın verdiği bilgi ise düz parantez içine alınmış, bu kişinin tam ismine uygun olarak başa [İbrahim] ilâve edilmiştir.

Halil Bey (Hariciye Nazırı) [Menteşe]: Bu isim günlükte “Hariciye Nazırı Halil Bey” olarak geçmektedir. İndekste isim önceye, Nigâr Hanım’ın verdiği bilgi düz parantez içine alınmış, soyadı köşeli parantez içinde eklenmiştir.

Ruşen Bey, Madam [Saliha]: Bu isim günlükte “Madam Ruşen Bey” olarak geçmiştir. İndekste “Ruşen Bey, Madam” olarak dizilmiş, tarafımızdan tespit edilen ismi köşeli parantez içinde eklenmiştir.

Bu cildin Giriş’ini de teşekkürle bitirmek istiyorum. Öncelikle bu çalışmanın mimarı ve her aşamasında yanımda olan hocam Nazan Bekiroğlu’na sonsuz teşekkürlerimi tekrar sunmak isterim. Akabinde bu süreçte her türlü sorularına sabırla cevap vererek beni bu uzun yolda yalnız bırakmayan hocalarım Prof. Dr. Murat Koç’a ve Dr. Kaan Durukan’a minnettarım. Ayrıca her çalışmamda olduğu gibi bu çalışmada da yardımlarını esirgemeyen ahretliğim Kadriye Kaymaz’a ve Timaş Yayınları editörü, sevgili dostum Seval Akbıyık’a hassaten müteşekkirim.

Nihai olarak bu çalışmayı, kadın gücünün ve zekâsının en güzel timsalleri olarak önümde dağ gibi duran anneciğim Rabia Süslü’ye ve ablacığım Hatice Özcan’a ithaf ediyorum.

Zeynep Berktaş
Eyüpsultan, Ekim 2022